

พุทธศิลป์ในสมัยเริ่มแรก

อัมพร ศิลปเมธากุล *

อินเดียเป็นประเทศที่กว้างใหญ่ในเอเชียใต้มีประชากรจำนวนมาก เป็นแหล่งกำเนิดของหลายศาสนา และเป็นแหล่งที่มาศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของโลก โดยเฉพาะทางด้านศิลปะ ชาวอินเดียได้บุกเบิกงานศิลปะด้านศาสนามาช้านานดังปรากฏผลงานด้านปฏิมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม ทั้งในประเทศอินเดียเอง และ นอกประเทศอินเดีย เช่นที่ ศรีลังกา ไทย พม่า ลาว และจีน

ศิลปะด้านพุทธศาสนาในอินเดียเป็นผลมาจากความเชื่อและความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้นำทางศาสนาพุทธ พระพุทธเจ้ามีอายุอยู่ในช่วง 623 ปีก่อนคริสต์ศักราช (ค.นัย ไซโยธา 2536 : 90) ด้วยเป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใส ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตลอดพระชนม์ชีพ จึงทำให้คำสอนของพระองค์เผยแพร่ไปยังผู้คนในแหล่งต่าง ๆ ไม่เลือกชั้นวรรณะ มีผู้คนอุทิศตนเพื่องานเผยแพร่พุทธศาสนาจำนวนมาก และยังได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์อินเดียมาช้านาน แม้หลังจากที่นิพพานไปแล้วกว่า 2500 ปี

* อาจารย์ แผนกวิชาศิลปศึกษา ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

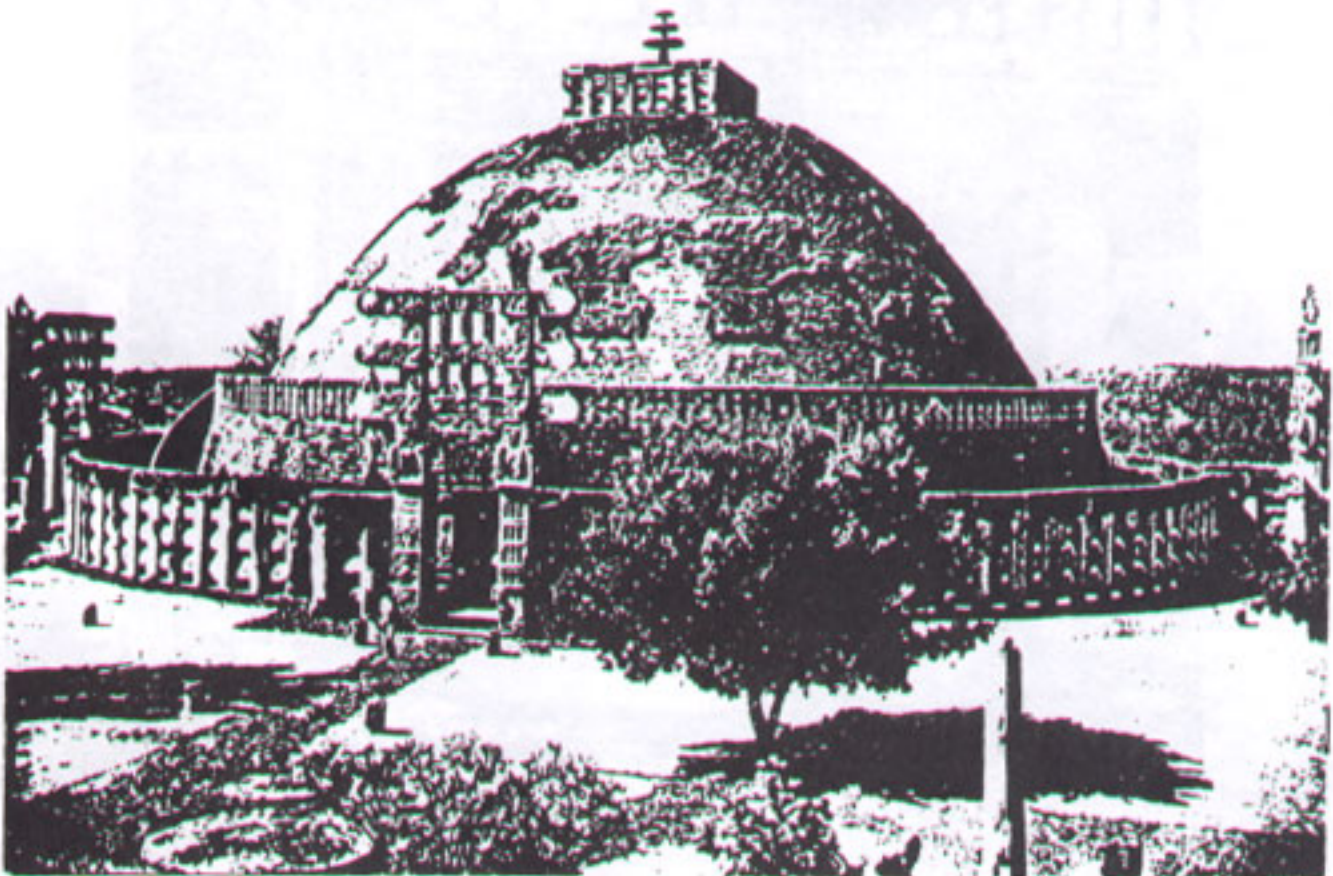
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่นั้นไม่มีศิลปกรรมปรากฏให้เห็นทั้งนี้เพราะในอดีตชาวอินเดียไม่นิยมทำรูปเคารพบูชา ความเชื่อและคำสั่งสอนต่างๆจะเป็นการบอกเล่ามากกว่าการบันทึกเป็นรูปภาพหรือการเขียน ศิลปกรรมในพุทธศาสนาได้เริ่มต้นขึ้นในประเทศอินเดียประมาณ 400 ปีก่อนคริสต์ศักราช (Hugo Munsterberg 1970,24)

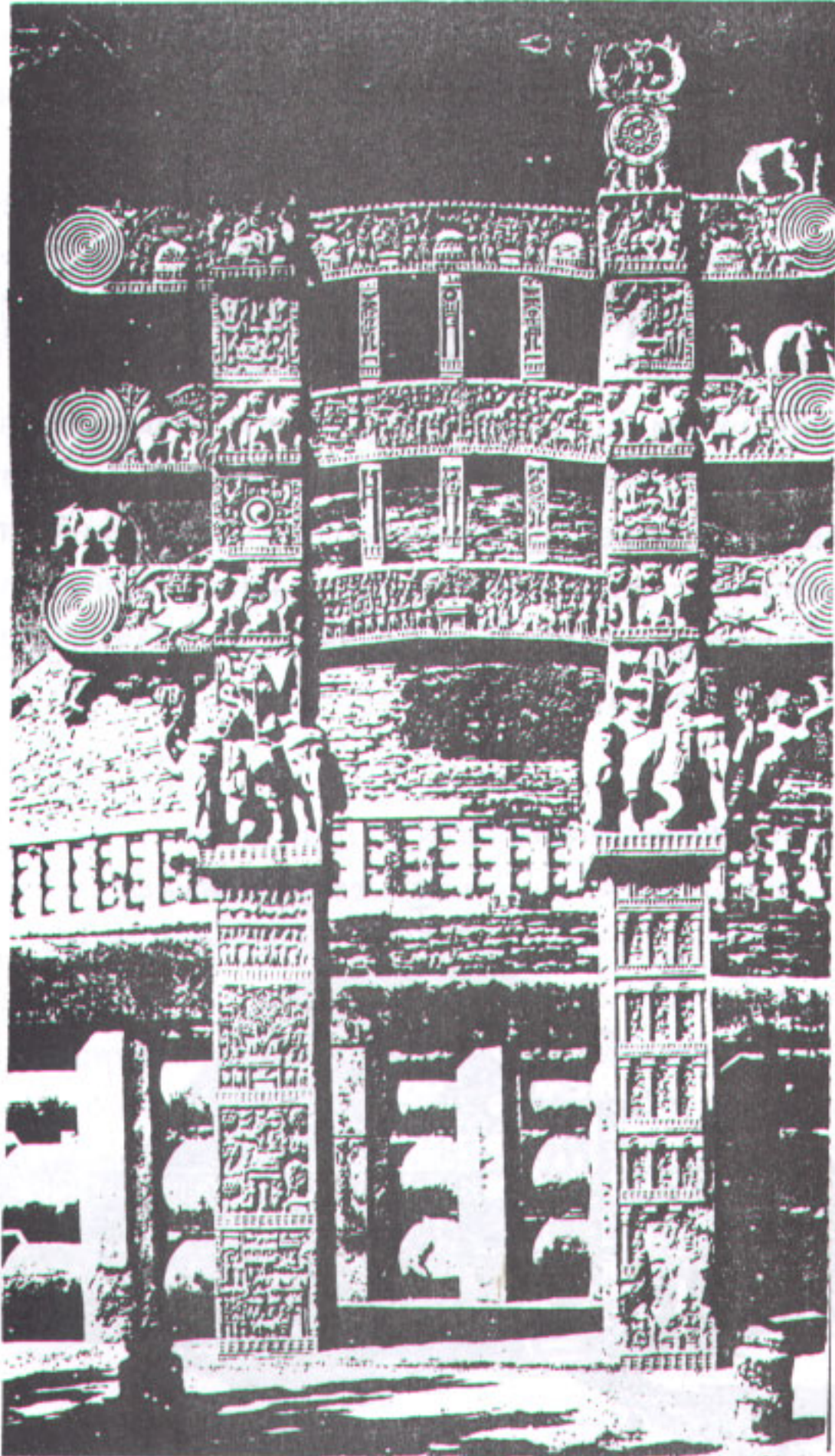
ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ ประมาณ 304-274 ปีก่อนคริสต์ศักราช ผลจากสงครามระหว่างชนชาติในอินเดียทำให้พระองค์หันมานับถือศาสนาพุทธเพื่อหาความสงบสุขด้านธรรมะ ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมาก มีการสร้างมหาวิหารสำหรับพุทธศาสนากว่า 84,000 แห่ง (Hugo Munsterberg 1970,24)

พระเจ้าอโศกมหาราชได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์ทั่วราชอาณาจักร ลักษณะสถูป มักสร้างด้วยอิฐและศิลา มีลักษณะพิเศษคือ เป็นรูปทรงบาตรคว่ำ หรือทรงฟองน้ำ หรือ ทรงมะนาวตัด ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม โดย ส่วนบนองค์มีฐานสี่เหลี่ยมคล้ายบัลลังก์ บนฐานสี่เหลี่ยมสร้างเป็นฉัตรสามชั้นปีกไว้อีกต่อหนึ่ง รอบพระสถูปมีบริเวณทำเป็นรั้วเขตรอบ มีประตูเข้าออกได้สี่ด้าน ประตูแต่ละด้านสลักศิลาเป็นรูปเรื่องพระพุทธประวัติหรือเรื่องราวในชาดกที่งดงามมากตั้งตัวอย่างสถูปเมืองสาญจี ทางตอนกลางของประเทศอินเดีย (ภาพ 1,2 และ 3)

ภาพ 1 สถูปสาญจี อินเดีย 3 century BC-1 century A.D.Lee,Sherman E.1982,p.85.

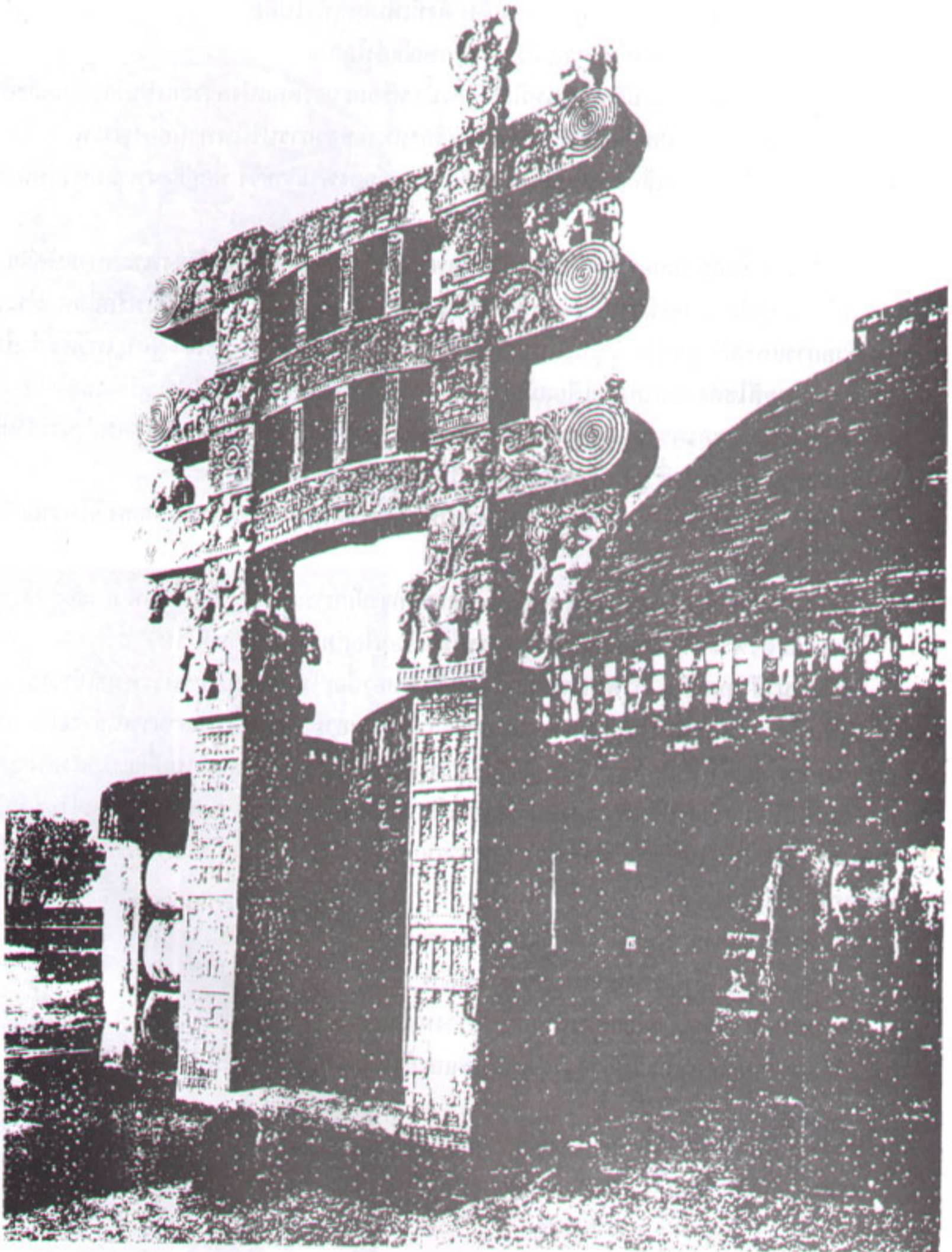

ภาพ 2 ประตูด้านทิศตะวันออกของสฤปสาญจี

Monsterberg, Hugo, 1970, 30.

ภาพ 3 สตุปสาณุกี : รายละเอียดของประตูด้านทิศตะวันออก

การสร้างสถูปรูปทรงเครื่องวงกลมนี้มีให้เห็นโดยทั่วไป แต่ชื่อที่เรียกเปลี่ยนไปตามสถานที่สร้าง แต่ช่างที่สร้างจะยังคงไว้สัญลักษณ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม ดังที่เห็นโดยทั่วไปคือ

มีฐานสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นสัญลักษณ์ของโลก

มีสถูปเป็นรูปทรงกลม มีลักษณะเหมือนฟองน้ำ หรือมะนาวตัดแบ่งครึ่งซีกเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นเครื่องหมายของการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

มีฐานสี่เหลี่ยมขนาดเล็กอยู่บนสถูป เป็นสัญลักษณ์ของพระราชวัง ที่อยู่ของพระมหากษัตริย์และเหล่าเทวดา

มีฉัตรสามชั้นอยู่บนยอดสถูป และอยู่เหนือพระราชวัง เป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์

บริเวณสถูปสาญจีจะมีรั้วล้อมรอบทำด้วยหินศิลาสลัก มีประตูเปิดทั้งสี่ด้านหรือสี่ทิศ ประตูประดับด้วยการแกะสลักนูนสูงและนูนต่ำบอกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ผู้คน เทวดา ต้นไม้ สัตว์ และลวดลายติไซต์ตามแบบอินเดียสมัยโบราณ ภาพที่น่าสนใจที่สลักอยู่ที่ประตูมีดังต่อไปนี้

ภาพความฝันของพระนางสิริมหามายา ขณะทรงพระบรมมถหลับ ล้อมรอบด้วยเหล่านางกำนัล มีช้างหมอบอยู่ข้าง ๆ (ภาพที่ 4) เป็นการบอกถึงเรื่องราวก่อนพระพุทธเจ้ากำเนิด

ภาพนางยักษ์ Chulakala Yakshi เป็นเทวดาที่ให้ความคุ้มครองชนเผ่าอินเดียสมัยโบราณ ยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ (ภาพที่ 5)

ภาพการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า การแสดงการสักการะบูชาสถูป (ภาพที่ 6 และ 7)

ภาพแสดงพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์มาเยือนโลกมนุษย์ (ภาพที่ 10)

เป็นที่น่าสังเกต คือ ภาพที่แกะสลักลงบนศิลาเหล่านี้จะไม่ปรากฏภาพพระพุทธเจ้าเลย แต่จะแสดงเป็นเรื่องราวต่อเนื่องในลักษณะการบอกให้แม้แต่คนสามัญชนทั่วไปก็สามารถเข้าใจได้ การไม่สร้างรูปพระพุทธเจ้าให้ปรากฏนั้นมีหลายคนสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวอินเดียที่ไม่นิยมสร้างรูปไว้เคารพบูชาหรืออาจเป็นเพราะกลัวที่จะไม่เหมือนพระพุทธรูปองค์จริง เพราะพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานไปอย่างน้อย 300-400 ปีก่อนสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจะมีการสร้างสถูปขึ้นมาเป็นที่เคารพบูชา

ภาพสลักที่ปรากฏเป็นการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ แทนพระพุทธเจ้า เช่น

การประสูติ ใช้รูปดอกบัว และรอยพระบาท

ปฐมเทศนา ใช้รูปวงล้อธรรมจักร และกวางหมอบอยู่ด้านข้าง

ปรินิพพาน ใช้อาสนะเปล้าอยู่ใต้ต้นสาระและยังใช้สถูปแทนการปรินิพพาน

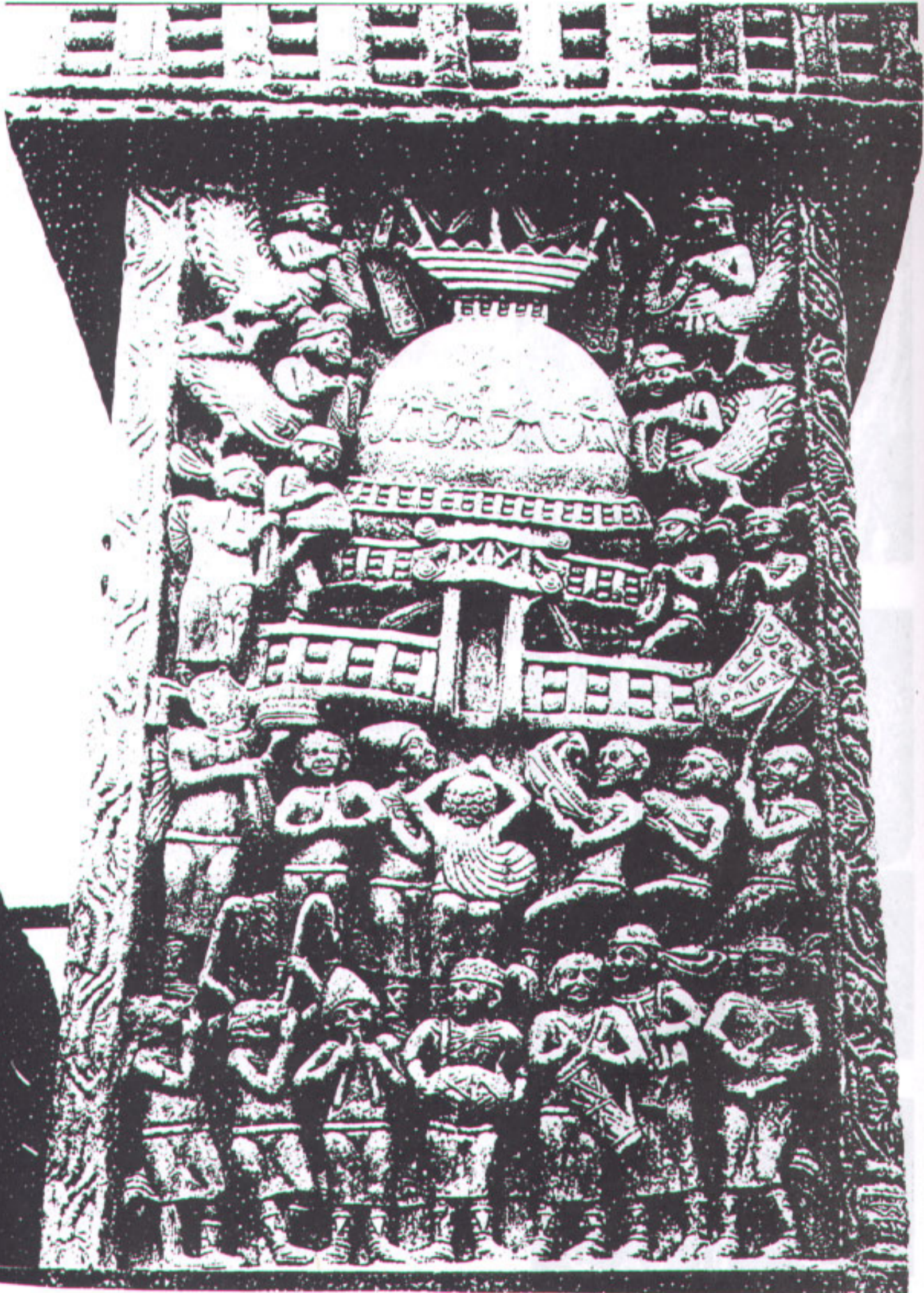

ภาพ 4 ภาพจำหลัก
ความฝันของพระนางสิริมหามายา
Lee, Sherman E. 1982, 83.

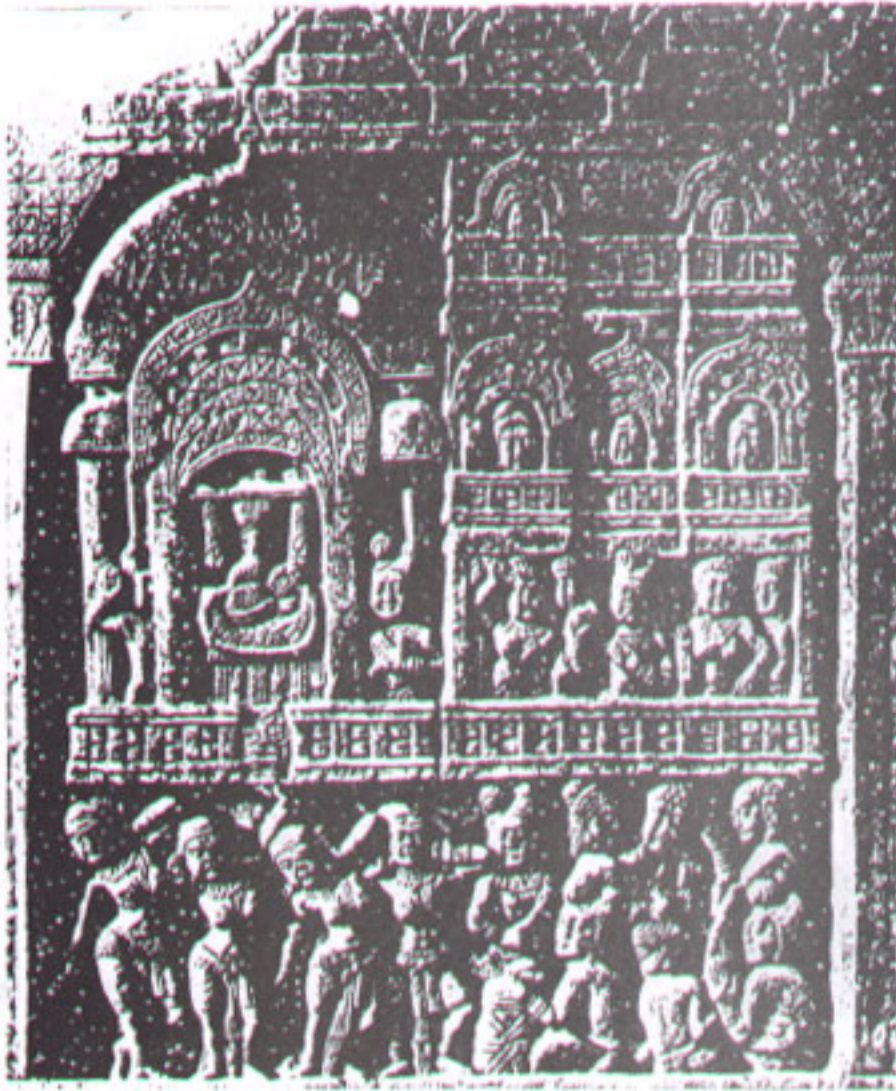
ภาพ 5 เป็นภาพจำหลักนาง
Chulakoka Yakshi. Lee, Sherman E.
1982, 84.

ภาพ 6 ประติมากรรมหินที่สเทอียอ : การปรินิพพาน. 1 century.A.D. Zimmer,Heinrich 1960,10

ภาพที่ 7 ภาพเทวดาในพีธีอัญเชิญ
พระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ 8 ต้นสาระะ (Vishvabbus Sal Tree)

ภาพที่ 9 การสักการบูชาพระพุทธเจ้า
ที่มาของภาพ

Zimmer, Heinrich 1960, 31

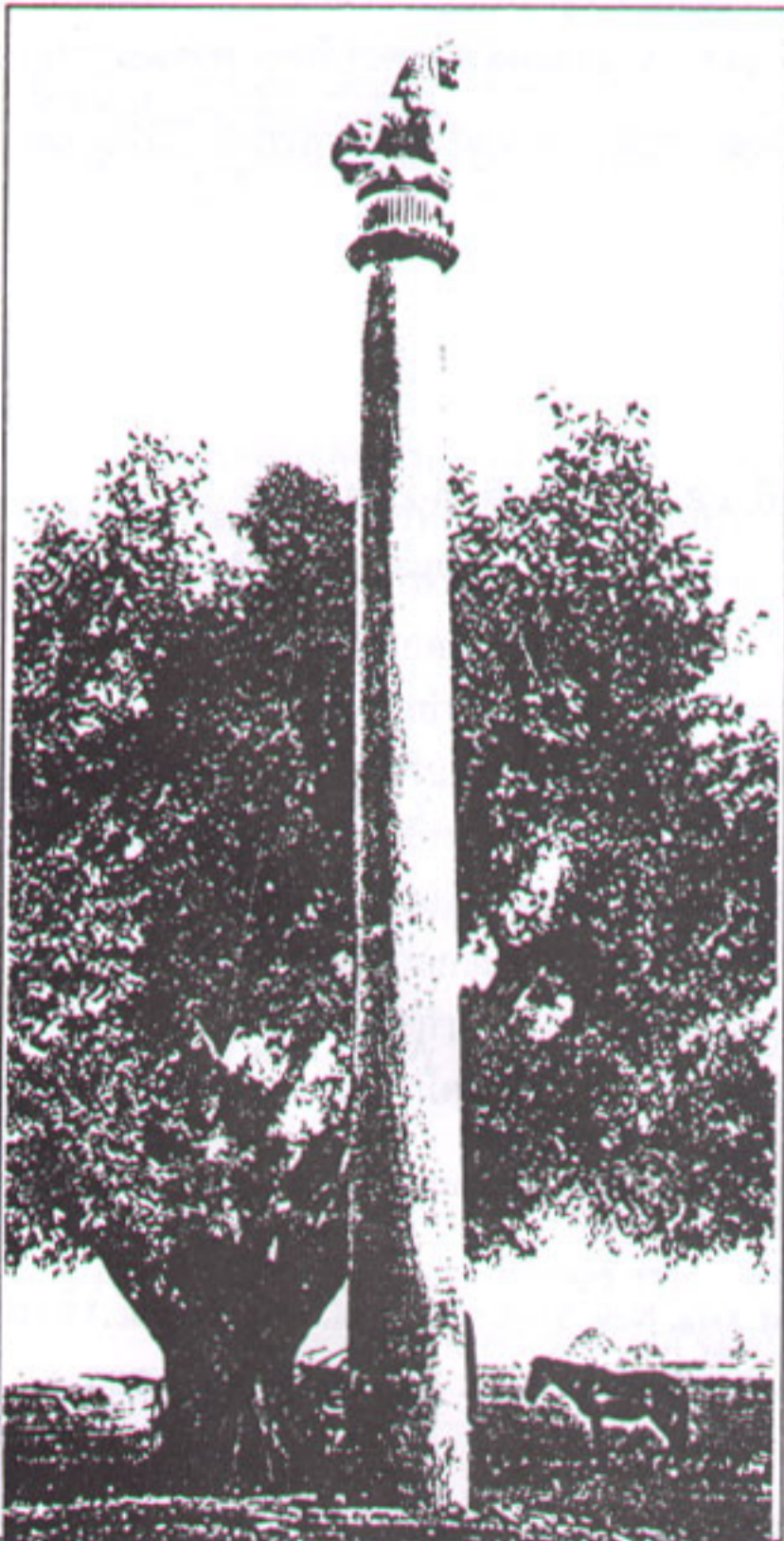

ภาพที่ 10 พระพุทธเจ้าเสด็จ
กลับจากสวรรค์
Return of the Buddha
from the Trayastrimsat Heaven.

นอกจากนี้ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชยังมีการสร้างเสาศิลาจารึก ดังปรากฏอยู่ที่เมืองสารนาถ เมืองพาราณสี เป็นจำหลักรูปพญาสิงห์ 4 ตัว ยืนหันหลังให้กัน มีรูปธรรมจักรอยู่ที่ฐานระหว่างจักรมีรูปสัตว์อีก 4 ตัว คือ สิงโต ม้า ช้าง และ โค (ภาพที่ 11,12)

เสาศิลาเหล่านี้มีลักษณะคล้ายเสาศิลาที่ปรากฏในศิลปกรรมอิหร่านยุคโบราณ พระเจ้าอโศกมหาราชให้เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา เสามีลักษณะพุ่งขึ้นจากพื้นดินสูงชูดสู่ท้องฟ้า เป็นเสมือนการเชื่อมโยงระหว่างโลกและสวรรค์ บางครั้งที่เสาจจะสลักเป็นรูปดอกบัว ที่มีแหล่งกำเนิดแถวเทือกเขาหิมาลัย มีกลีบดอกที่แผ่กระจายรอบทิศเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล รูปสิงห์ที่ปรากฏ เป็นสัตว์ประจำตระกูลของพระพุทธเจ้าในราชวงศ์ศักยะและเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า (Hugo Munsterberg, 1970, 24)

ภาพที่ 11 เสาสิงห์โตสมัยพระเจ้าอโศก
มหาราช
3 Century B.C Munsterberg,
Hugo 1970, 24.

ใน

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนับว่าเป็นสมัยที่สำคัญของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการสร้างศิลปกรรมตามต้นประติมากรรมที่มีความงดงามเป็นแบบอย่างของศิลปกรรมอินเดียในยุคเริ่มต้น มีความงามด้านรูปแบบและความงามด้านเนื้อหาที่บ่งบอกถึงแรงศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ ปัจจุบันผลงานเหล่านี้มีค่าเป็นอย่างมากต่อจิตใจของชาวพุทธและบุคคลทั่วไปที่ชื่นชอบและเห็นคุณค่าของงานศิลปกรรม

การสร้างรูปพระพุทธรูปมีปรากฏหลังสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ดังผู้เขียนจะได้นำมากล่าวในครั้งต่อไป.

ภาพที่ 12 หัวเสารูปสิงห์ 274-237

B.C Lee, Sherman. 1982,78

หนังสืออ้างอิง

दनय चोयथा मनुष्यं कौतुक्येण चोपलभ्यते 1. 2536. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.

Craven, Jr. Roy C, Sanchi Buddhism s Great Monument in India." Art of Asia (January-February 1980)p.63-70.

Lee, Sherman E. A History of Far Eastern Art. 4 th Ed. New York : Harry N Abrams, Inc. 1982.

Munsterberg, Hugo. Art of India and Southeast Asia. New York : Harry N. Abrams, Inc.1970.

Zimmer, Heinrich. The Art of Indian Asia Volume2. Tennessee : Kingsport Press,1960.